

Sabahattin Ali'nin *İçimizdeki Şeytan* Romanında Fikirlerin Kokusu

The Smell of Ideas in Sabahattin Ali's Novel *İçimizdeki Şeytan*

ARŞ. GÖR. DR. AYDIN GÜLER*

Öz

Bu çalışma Sabahattin Ali'nin *İçimizdeki Şeytan* romanını klasik yapısalci incelemelerin ötesine taşıyarak bilişsel poetika, koku sosyolojisi ve bedenleşmiş biliş teorileri bağlamında disiplinler arası bir yaklaşımla incelemektedir. Makale, Geleneksel Aristotelesçi metafor anlayışını aşarak yozlaşma ve ahlaki çöküş gibi soyut ontolojik durumların, insan zihninde bedensel bir iğrenme ve kötü koku olarak somutlaştığını kavramsal metafor teorisi ışığında ortaya koymaktadır.

Çalışmanın merkezinde, Cumhuriyet döneminin sahte aydın tipolojisinin bir incelemesi yer almakta, İsmet Şerif gibi karakterlerin savunduğu yüce fikirlerin, bedenlerinden sızan ifrazatlarla oluşturduğu semantik tezat üzerinden nasıl çürütüldüğü gösterilmektedir. Romanın başkarakteri olan Ömer'in yaşadığı trajedi ise metafiziksel bir kötülük yahut basit bir zaaf olarak değil, felsefedeki iradesizlik (akrasia) kavramıyla incelenmiş, eylemsizliğin ve çaresizliğin kokusuna dönüşen fenomenolojik bir ifrazat olduğu tespit edilmiştir.

Bachelard'ın mekân poetikası anlayışından hareketle bu entelektüel sahteliğin üretildiği loş mekânların boğucu labirentler olarak betimlendiği bir mekânsal patoloji tablosuna yer verilmiştir. Nihayetinde makale, yazarın romanda görülen Türk modernleşmesindeki lümpenliği mantıksal argümanların dışında, sezgisel tiksinti üzerinden eleştirdiğini tespit etmektedir. Sonuç itibarıyla çalışma romandaki "içimizdeki şeytan" imgesinin soyut bir bahaneden ibaret olduğunu; asıl trajedinin yalanın gizleyemediği, doğrudan bedenden ve mekândan sızan kokuşmuşluk ve iradesizlik olduğunu göstermektedir.

Anahtar sözcükler: Sabahattin Ali, *İçimizdeki Şeytan*, kavramsal metafor teorisi, mekân sosyolojisi, koku sosyolojisi

Abstract

This study examines Sabahattin Ali's novel *İçimizdeki Şeytan* through an interdisciplinary approach that goes beyond classical structuralist analyses, considering cognitive poetics, the sociology of smell, and theories of embodied consciousness. Exceeding the traditional Aristotelian

* Arş. Gör. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, aydinguler@balikesir.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2530-8170>

Geliş/Arrival: 01.04.2026

Kabul/Accepted: 13.05.2026

Yayın/Published: 25.06.2026

This work is licensed under a CC
Attribution 4.0 International Licence.

© Söylem and Author(s)

Alıntı/Cite as: Güler, Aydın (2026). "Sabahattin Ali'nin *İçimizdeki Şeytan* Romanında Fikirlerin Kokusu". *Söylem* 11(2): 624-637
Doi: [10.29110/soylemdergi.1920566](https://doi.org/10.29110/soylemdergi.1920566)

understanding of metaphor, the study reveals, in light of conceptual metaphor theory, how abstract ontological states such as corruption and moral decay are concretized in the human mind as bodily revulsion and foul odor.

At the heart of this study is an examination of the pseudo-intellectual typology of the Republican era. It demonstrates how lofty ideas, such as the mass psychology championed by characters like İsmet Şerif, are refuted through the semantic contradictions created by the emanating secretions from their bodies. The tragedy experienced by Ömer, the protagonist of the novel, is not examined as a metaphysical evil or simple weakness, but rather through the philosophical concept of akrasia (lack of will), identified as a phenomenological secretion that transforms into the stench of inaction and helplessness.

Based on Bachelard's understanding of spatial poetics, a spatial pathology painting is included in which the dim spaces where this intellectual falsity is produced are depicted as suffocating labyrinths. Ultimately, the article determines that the author criticizes the lumpenness in Turkish modernization seen in the novel through intuitive disgust, apart from logical arguments. As a result, the study shows that the image of the "devil within us" in the novel is just an abstract excuse; It proves that the real tragedy is the putrefaction and lack of will that cannot be hidden by lies, leaking directly from the body and space.

Keywords: Sabahattin Ali, *İçimizdeki Şeytan*, conceptual metaphor theory, sociology of space, sociology of smell

GİRİŞ

Edebiyat araştırmaları, metinleri yapısal özellikleri bağlamının yanında, insan zihninin bilişsel süreçleri çerçevesinde de ele alan disiplinler arası bir nitelik kazanmaktadır. Bu doğrultuda bilişsel poetika ve bedenleşmiş biliş teorileri, edebî eserlerdeki anlam inşasının bedensel deneyimleriyle ilişkisini de ortaya koymaktadır. Araştırmalar, insan zihninin soyut olguları kavramlaştırırken doğrudan duyuşsal tecrübelerle başvurduğunu işaret etmektedir. Söz konusu kavramlaştırma sürecinde metaforlar, dildeki estetik bir unsur olmasının ötesine geçerek zihinsel birer aktarım aracı olarak metin analizlerinin de temelini oluşturmaktadır. Nitekim geleneksel Batı felsefesi ve edebiyat eleştirisi, yüzyıllar boyunca metaforu Aristotelesçi bir yaklaşımla salt estetik bir süs, retorik bir oyun, bir analogi malzemesi ve sıradan dilden sapmış şiirsel bir anormali olarak görmüştür (Lakoff & Johnson, 1980, s. 3). Ancak yirminci yüzyılda Lakoff ve Johnson'ın temellerini atıp Feldman ve diğer bilişsel bilimcilerin sinirsel ağlar teorisine taşıdığı Kavramsal Metafor Teorisi ile metafor işaret edilen bu özelliklerinden sıyrılmış, insan düşüncesini şekillendiren, soyut kavramları somutlaştıran ve gerçekliğin deneyimlenişini yapılandıran bir bilişsel olgu olarak yeniden tanımlanmıştır. Kavramsal metafor teorisinin ortaya koyduğu bedenleşmiş biliş yaklaşımına göre, insan zihni soyut anları ve kavramları kavrarken fiziksel ve bedensel tecrübelerine başvurmaktadır (Altun & Duman, 2025b, s. 1628). Bedenleşmiş biliş anlayışına göre insan zihni ahlak, zaman, erdem, yozlaşma gibi sınırları belirsiz, muğlak ve soyut kavramları anlayabilmek için zorunlu olarak fiziksel ve mekânsal deneyimlerine başvurarak bir nevi kavramsal haritalar oluşturmaktadır. Bu bilgidен hareketle metafor, dilin düzeyinde beliren bir

edebî süs değil, varlığımızın algılama, yapılandırma matrisinin kendisi hâline gelmiştir (Altun & Duman, 2025b, s. 1617).

Bilişsel poetika ve nörobiyoloji alanındaki çalışmalar, koku duyusunun talamus süzgecinden geçmeden doğrudan duygu ve bellek merkezi olan limbik sisteme ulaştığını göstermektedir (Arslan & Güçlü Demir, 2025, s. 4). Literatürde Proust Fenomeni olarak adlandırılan bu mekanizma, kokunun geçmiş deneyimleri ve duygusal hafızayı doğrudan tetikleme işlevini açıklamaktadır (Ozan, 2016, s. 248). Bedenin dış dünyayla kurduğu birincil, doğrudan ve mantık süzgeçlerini atlayarak beynin hafıza merkezine ulaşan iletişim aracı olan koku alma duyusu, yalnızca fizyolojik bir hayatta kalma reaksiyonunu içermez. Bununla birlikte insanların zehirli, çürümüş ve zararlı gıdalardan, söz gelimi yanmış bir keki yemekten (Martina, 2023, s. 1053) kaçınmak için geliştirdikleri fiziksel iğrenme veya tiksinti duygularının zamanla sosyal ve ahlaki durumları değerlendirmede kullanıldığı da görülmektedir. Özellikle ahlaki tiksinti ile koku arasında nörobiyolojik bir bağ olduğu ortaya konmuştur (Lang vd., 2025, s. 20). Bu bağlamda koku metaforları yolsuzluk, ahlaksızlık, ikiyüzlülük, sahtekârlık gibi gizlenmeye çalışılan ahlaki ihlalleri ele verme işlerini yerine getirmektedir. Çünkü kötülük ve ahlaki çöküş, dilde kötü kokululuk, kokuşmuşluk, çürümüşlük ve kirlenmişlik olarak kodlanmıştır (Lang vd., 2025, s. 20). Koku duyusu, görme ve duyma gibi daha yüksek ve net duyuların aksine, duygu ve sezgi alanlarına ulaşmakta ve kişiler ile durumlar üzerine ahlaki yargıları sezgisel bir iğrenme hissiyle karşılamaktadır.

Bu nörobiyolojik ve algısal kavrayış, Türk kültür belleğinde de tarihsel bir arka plana ve geçmişe sahiptir. Nitekim Bilge Kağan Abidesi'nde Bilge Kağan'ın babasının ölümünden sonra kokuluk, sandal ağacı kullanıldığı bilgisi bulunmaktadır (Uğur Çerikan, 2020, s. 398). Dolayısıyla tarihsel süreçte kutsal ile dünyevi olanın, temiz ile kirlinin ayrımında koku faktörünün kültürel ve ahlaki belirleyici olduğunu işaret etmek mümkündür.

İşaret edilen bilişsel ve nörobiyolojik gerçeklik, modern Türk edebiyatının önemli romanlarından biri olan Sabahattin Ali'nin 1939-1940 yıllarında kaleme aldığı *İçimizdeki Şeytan* adlı romanında belirgin bir şekilde görülmektedir. Bu bağlamda roman, 1940'lı yıllar Türkiye'sinin entelektüel buhranını ve ahlaki yozlaşmasını belirtmek için bedensel biliş ve fikirlerin kokusu düşüncesini göstermek adına uygun bir örnek teşkil etmektedir. Roman, düşüncenin yalnızca ifade edilen fikirler ve açık ideolojik savunular üzerinden değil, sezdirilen ve huzursuzluk olarak deneyimlenen etkiler üzerinden kurulmuş bir anlatı yapısı içermektedir. Dönemin Türkiye'si batılılaşma sorunları yaşayan, geleneksel ile modern arasında sıkışmış elit aydın tabakası ile halk arasında uçurum bulunduğu bir durumdadır. Berkes'in de işaret ettiği üzere, Osmanlı'dan kalan bir batılılaşma sorunu, Batı'nın şeklini alıp özünden kopuk olma ve kendi toplumuna yabancılaşma hâli, Cumhuriyet'in on beş-yirmi yılında yerini büyük fikirler arkasına saklayan, pragmatist, çıkarıcı ve ahlaki anlamda çürümüş aydın tipolojisine bırakmıştır (Berkes, 2005, s. 427).

Cumhuriyet döneminin işaret edilen pragmatist sahte aydın tipolojisi, Tanzimat edebiyatındaki alafranga tipin basit bir devamı değil, ahlaki bir çöküşle geçirdiği dönüşümün sonucudur. Moran'a göre, Tanzimat döneminin alafranga züppe tipi, Batı'yı yalnızca yüzeysel bir tüketim, giyim kuşam ve yabancı kelime kullanma merakı olarak algılayan, mirasyedi, komik ve zararsız karakterlerdi (1977, s. 16). Ancak yirminci yüzyılın başlarına ve 1920'lere gelindiğinde bu

tipler; ahlaksızlık, dolandırıcılık, vurgunculuk ve bencil çıkarıcılık aşamalarından geçerek “alafranga hain” tipine dönüşmüştür (Moran, 1977, s. 17). *İçimizdeki Şeytan*’da, Korkmaz tarafından da dejenere tipler olarak tasnif edilen Nihat, İsmet Şerif ve Profesör Hikmet gibi karakterler de söz konusu dönüşümün ulaştığı son noktayı temsil etmektedir. Bu yeni nesil alafrangalar artık komik ve cahil değil; yozlaşmışlıklarını ve topluma yabancılaşmalarını sanat, felsefe veya milliyetçilik gibi büyük fikirlerin ve ideolojilerin arkasına saklayabilen manipülatif ve çıkarıcı kişilerdir (Moran, 1977, s. 13).

İçimizdeki Şeytan, karakterleri üzerinden bu aydın tipolojisinin aşırı milliyetçi ve salt menfaatperest olanlarına yönelik ahlaki bir eleştiriyi içermektedir. Sabahattin Ali, bu aydınların savunduğu felsefe, sanat, milliyetçilik gibi fikirleri romanda basit bir entelektüel düzeyde çürütmekle yetinmeyerek Paul Ricoeur’un dilin anlam yaratma gücünü genişlettiğini öne süren semantik inovasyon kavramına uygun bir şekilde (Altun & Duman, 2025a, s. 1603), soyut ve dayanaksız fikirleri, o fikirleri öne atanların yaydığı koku metaforuyla da birleştirerek okurda ahlaki bir tiksinti yaratmaktadır.

Romanda fikirlerin kokusu vardır. Söz gelimi yukarıda işaret edilen İsmet Şerif’in savunduğu toplumsal teoriler, onun ağzından yayılan kötü kokularla hem somutlaşır hem de iticiliğiyle anlamsızlaşır. Bu itici koku, İsmet Şerif özelinde üyesi olduğu karakterlerin fikirlerinin arkasındaki hayvani ve çürümüş hâlini ifşa etmektedir. Bu da okuru bedensel bir iğrenme üzerinden ahlaki bir yargıya ulaşmaya doğru yönlendirmektedir.

Bu çalışmada fikirlerin kokusu metaforu Sabahattin Ali’nin *İçimizdeki Şeytan* romanında yer alan duyusal, atmosferik ve etik boyutları görünür ve anlamlı kılmaya yarayan bir metafor, bir çeşit anlam anahtarı olarak kullanılmaktadır. İşaret edilen anlam anahtarı, bilişsel poetika ve koku sosyolojisi kanalıyla romanda tespit edilen düşünsel izleğin okur tarafından deneyimlenişini kavramlaştırmaktadır. Bu bağlamda *İçimizdeki Şeytan* ideolojilerin yalnızca zihinsel argümanlar olmadığını, et ve bedende somutlaşarak kendi ahlaki karakter ve konumlarını kokularıyla açığa vurduğunu gösteren bir eserdir.

1. SAHTE AYDINLARIN FİZİKSEL TESPİTİ

Modern Türk edebiyatı araştırmalarında bir edebî metni salt yapısalcı bir olay örgüsü etrafında okumak, o metnin derinlerindeki epistemolojik ve ontolojik katmanları gözden kaçırmaya neden olmaktadır. Bu çalışmanın örneklem evrenini teşkil eden *İçimizdeki Şeytan* romanı, düşünce tarihi ile bedenleşmiş biliş teorilerinin kesişme noktasındadır. Yazar, Türkiye’nin modernleşme yolunda halktan kopuk aydın tipolojisini entelektüel düzlemde cevaplamak ve diyalektik bir ilişkiye girmek yerine insan doğasının birincil ve en gerçekçi ölçütü olan fiziksel tiksinti ve bedensel iğrenme mekanizmalarını kullanmaktadır. Psikoloji literatüründe tiksinti, öfke ve aşağılama ile birlikte başkalarını kınayan ahlaki duygular kategorisinde sınıflandırılmaktadır (Haidt, 2003, s. 857). Önceleri bedeni fiziksel zehirlenmelerden koruyan tiksinti mekanizması, zamanla sosyal norm ihlallerini değerlendiren bir yapıya evrilmiştir (Haidt, 2003, s. 857). Deneyisel çalışmalar, bireylerin yalan söyleme, hırsızlık veya dolandırıcılık gibi ahlaki ihlaller karşısında belirgin bir fiziksel tiksinti tepkisi verdiklerini ortaya koymaktadır (Hutcherson & Gross, 2011, s. 722). Tarihsel koku sosyolojisi bağlamında da kötü koku ve çürüme, yalnızca biyolojik bir bozma olarak değil, varlığın çözülmesi

ve ahlaki yozlaşmanın bir dışavurumu olarak değerlendirilmiştir (Corbin, 2007). William Ian Miller'ın "Günahın ve kötülüğün dili, kötüye giden koku alma duyusunun dilidir." (1997, ss. 179-180) cümlesinden hareketle dildeki koku metaforlarının olumsuz durumları anlatmaya meyilli olduğu işaret edilebilir. Nitekim dildeki ikiyüzlülük, yozlaşma, yalan, korku gibi gizlenmeye çalışılan negatif duygu ve ahlaki suçlar görünmez bir çürümenin habercisi olan kötü koku, çürümüşlük metaforlarıyla doğrudan uyuşmaktadır. Bu bağlamda kötü olanın kokması anlayışına paralel olarak ahlaki çöküntünün fiziksel bir iğrençlik hissi yaratması da söz konusudur (Steen, 2023, s. 335).

Bu fiziksel ve ahlaki çürümenin mahiyetini daha iyi anlamak için romandaki karakterlerin Tanzimat döneminin alafranga tiplerinin devamı niteliğinde olduğunu işaret etmek gerekmektedir. Moran'ın da işaret ettiği gibi, Tanzimat edebiyatındaki alafranga züppe tipi Batı'yı yüzeysel bir tüketim merakı olarak algılamıştır (Moran, 1977, s. 16) İşte bu alafranga tiplerin ezberci aydın özelliğine sahip Nihat, İsmet Şerif, Profesör Hikmet gibi karakterler Korkmaz'a göre dejenere tipler olarak tasnif edilmiştir (1991, s. 282). Bu tipler, artık komik ve taklitçi olmaktan çıkarak kendi ahlaki yozlaşmışlıklarını ve eksikliklerini millet, sanat, felsefe gibi önemli düşünceler arkasına saklayan kişilerdir.

Lakoff ve Johnson'ın kavramsal metafor teorisinin temelinde yer alan bedenleşmiş biliş ilkesi uyarınca düşünceler ve bedenler birbirlerinden bağımsız değildir (Altun & Duman, 2025a, s. 1602). Sabahattin Ali de bu karakterlerin fikrîsel sahteliklerini sadece diyaloglarla değil, onların kokuları ve fiziksel görünüşleriyle bedenleştirerek oluşturdukları atmosfer kanalıyla okura sezdirmektedir. Nihat da İsmet Şerif de Profesör Hikmet de hilkatin birer tokadını yiyerek, hayatta birer cihetten zayıf ve âciz kalmış insanlardır. Nihat sıklıkla ya böbreklerinden ya ciğerlerinden hastalanmaktadır. İsmet Şerif'in boynundaki arıza yüzünden ömrü ve maneviyatı harap olmuştur. Profesör Hikmet de hayatı kadın düşüncesiyle geçmesine rağmen çevresinde tiksinti uyandıran biridir (Ali, 2020, s. 201).

İşaret edilen karakterlerin içinde bulundukları ontolojik çürümenin en açık kanıtı, romanda büyük muharrir olarak nitelenen İsmet Şerif'in barın tuvalet kapısında Macide'yi sıkıştırmasıyla görülmektedir (Ali, 2020, s. 219). İsmet Şerif, saatler önce müsamere salonunda kitle psikolojisi ve maşerî tefekkür gibi konularda konuşmuşsa da o fikirlerin insanın karakterine nüfuz edemeyerek iğreti durduğu fiziksel bir yüzleşme sonucunda ortaya çıkmıştır. Söz konusu sahnede İsmet Şerif artık bir entelektüel değil, aç bir hayvana benzetilmiştir. Sabahattin Ali de bu hayvaniliği yalnız bir düşünce zafiyeti olarak değil, keskin kokusal bir tiksinti olarak şu cümlelerle tasvir etmiştir:

Burnunun uç tarafındaki mesameler büyümüş ve bunlardan ince yağlar sızmıştı. Bu uzun ve küt burun, gözlerindeki pek benzeyen hayvanca hareketlerle sanki uzanıp kısalıyordu. Bütün yüzü, çıkmaya başlayan sakallarının dibine kadar, haşlanmış gibi kırmızı ve pırl pırl yağlı idi. Bu yağlar dudaklarının kenarında meze bakiyeleriyle karışarak, daha iğrenç bir hal alıyordu. Üst dudağı titreye titreye burnuna doğru çekildikçe sarı ve uzun bir sıra diş ve dişetlerine yapışık birkaç maydanoz yaprağı görünüyor ve genç kızın yüzüne, rakı ile kutu sardalyasının ve mide usaresinin karışmasından hasil olan feci bir koku vuruyordu. (Ali, 2020, s. 221)

Buradaki sardalya, rakı ve mide usaresi kokusu, basit bir sindirim veya hijyen problemi olmasının ötesinde İsmet Şerif'in savunduğu düşüncelerin ardındaki hayvani, bencil ve çürümüş ruhun havaya karışarak gerçeği açığa çıkarmasıdır. Ricoeur'un felsefesinde belirttiği semantik

inovasyon ve metaforik paradoks, tam da burada görülmektedir (Altun & Duman, 2025a, s. 1603). Ricoeur'un felsefesinde işaret ettiği semantik inovasyon ve metaforik paradoks bu aşamada somutlaşmakta ve gerçek anlamda yüce hakikatlerden, felsefeden bahseden bir ağzın, metaforik anlamda mideden gelen o iğrenç ve kokuşmuş nefesi somut ile soyut arasında bir tezat oluşturmaktadır. Ortaya çıkan bu tezat durum, Macide'ye ve okura söz konusu aydın tipinin gerçek yüzünü başka bir kanıtı ihtiyaç duymaksızın fenomenolojik bir tiksinti hissiyle ifşa etmektedir.

Macide, Ömer'in sözde dostluklarında insanı insan yapan şeylerin bulunmadığını fark etmiştir (Ali, 2020, s. 221). Bedri'nin bu olaydan önce Macide'ye yaptığı tahlilde de çürümüşlük sosyolojik bir biçimde değerlendirilmiştir. Bedri'ye göre bu sözde aydınlar hayatın tokadını yemiş, içlerinde kin, nefret ve mahrumiyet biriktirerek ruhlarındaki büyük yalanı mistik veya ideolojik havayla saklamaya çalışan sahtekarlardır (Ali, 2020, s. 200). Verilen örnekten yola çıkarak yazarın *İçimizdeki Şeytan*'da sahte aydınları çürümüşlükleri üzerinden tiksinti zeminine indirerek tespit ettiğini söylemek mümkündür.

Sonuç itibarıyla, Macide ve romanın diğer sağduyulu karakterleri, karşılarındaki bu kişilerin iddialarını mantıksal bir tümevarımla çürütmeye ihtiyaç duymaz. Karşılarındaki adamların fiziksel zayıflıkları, bedenlerinden dışarı sızan nefesleri ve mide usareli kokuları, onların ahlaki ve entelektüel yozlaşmışlığını sözden çok önce haber verir. Kelimeler ve ideolojiler yalan söyleyip gerçeği tahrif edebilir, ancak insanın şahsiyet noksanlığını ve ruhundaki çürümeyi ele veren bedensel "koku" ve "fiziksel tiksinti" gerçeği çoğunlukla açığa çıkarır. Sabahattin Ali, Türk aydınının yüzyıllık alafrangalık problemini, edebiyat ortamında doğrudan doğruya et, beden ve koku üzerinden okunmasını mümkün kılmaktadır.

2. İRADESİZLİĞİN VE ÇARESİZLİĞİN KOKUSU

Bilişsel dilbilim çalışmalarında, koku metaforlarının eşleştiği soyut kavramlar ve duygular ele alındığında bir gerçeğe karşılaşılır: Kötü kokmak, keskin ve ağır koku yaymak fiilleriyle birlikte en fazla kullanılan olumsuz duygu hâli çaresizliktir (Lang vd., 2025, s. 11). Çaresizlik, tarafsız bir duygu hâli olmaktan ziyade, sosyal onur kaybını, kişinin iradesini yitirmesini ve normları çiğneyecek hastalıklı bir aşırılığı temsil etmektedir (Lang vd., 2025, s. 19). Bir ortamı yoğun bir kötü kokunun kaplaması ve diğer duyuları felç etmesi gibi, çaresizliğin de insanın makul düşünceleri ile eylemlerini esir alan ve insanı en ilkel ihtiyaçlarına indirgeyen bir zorluk olduğu açıktır. Bedenin kontrolü yitirildiği zaman, çaresizlik kötü bir koku gibi kişinin derisinin gözeneklerinden sızmakta ve etraftakiler tarafından somut bir kanıt olmaksızın sezgisel bir iğrenme hissiyle fark edilmektedir. Bu yüzden "çaresizlik kokmak" metaforu, edebiyattaki ahlaki bozulmanın ve iradesizliğin bedenselleşmiş ve somut bir ifadesini oluşturmaktadır.

Edebî metinlerin derin yapıları incelendiğinde, başkarakterlerin yaşadığı trajedilerin sadece diğer karakterlerle yaşadıkları dışsal çatışmalardan değil, zaman zaman bir varoluşsal krizden ve bu krizin bedenleşmesinden kaynaklandığı görülmektedir. *İçimizdeki Şeytan*'da bu sahte aydınların oluşturduğu o yozlaşmış topluluğun merkezinde duran Ömer karakteri, bilinçli ve sistematik bir kötülüğün değil; felç edici bir iradesizliğin, eylemsizliğin ve felsefedeki karşılığıyla akrasia'nın yani kendine egemen olamamanın kurbanıdır (Molacı, 2018, s. 52). Nitekim Ömer, içinde bulunduğu

akrasia'nın etkisiyle açık bir şekilde iradesizlik ve çaresizliğin örneğini sergilemektedir. Dolayısıyla da zayıflıklarını, tembelliklerini, hayat içinde savruluşunu ve gerçeklerden kaçmaya olan meylini mantığa büründürmek için "içimizdeki şeytan" adını verdiği bahaneye sığınmaktadır. "İçimizdeki şeytan" kavramının onun çaresizliğini, aczini ve iradesizliğini örttüğünü zannetmekte ve kendisini, kendi yaptıklarının sonuçlarından muaf tuttuğunu düşünmektedir. Onun kendini gördüğü bu muafiyet hâli ve muafiyet hâlinin sonucunda gelen gerçeklerden kaçış, esasen İzmirli İsmail Hakkı'nın da ahlak anlayışında da ifade ettiği gibi ahlakın yaptırıcı gücünü teşkil eden vicdan, kamu vicdanı, devlet kanunu ve din gibi unsurlardan (Ülken, 1992, s. 284) kurtulma çabasıdır. Nitekim insan devlet kanunlarından veya kamuoyundan saklanabilse bile kendi vicdanından ve varoluşsal gerçekliğinden kaçınamaz. Dolayısıyla Ömer, hayata veya ahlaki normlara tutunamadığında eylemsizliğin yarattığı ahlaki yükü kendinde bir ağırlık olarak hissetmektedir.

Söz konusu çaresizlik kokusunun en somut bedenselleşmesi, Ömer'in parasızlık krizi esnasında bir mağazadan kadın çorabı çalmaya çalıştığı sahnede yaşanmıştır. Yazar, ahlaki düşüşün yaşanacağı bu sahnenin mekânsal atmosferini bilinçli olarak "pişmekte olan külbastı kokusunu andıran ağır ve ezgin bir hava" ve "ter" kokusu gibi ezici ve insanın muhakemesini devre dışı bırakabileceği bir yer olarak kurmuştur (Ali, 2020, s. 139). Ömer de çaresizliğin ve zihinsel aczin verdiği panikle hırsızlık yapmaya kalktığı anda, ruhundaki iradesizlik bedensel bir ifrazata dönüşerek avuçlarını kaplayan yağlı ve cıvık bir hisle Ömer'in başı dönmüş, bütün vücudunu ani bir ter kaplamış, her tarafı titremeye başlamış ve sağ koluna felç gelmiş gibi olur (Ali, 2020, ss. 139-140). Ömer'in mağazada hissettiği panik atak krizi benzeri his ve fizyolojik reaksiyonlar, edebiyattaki çaresizliğin kokması metaforunun açık bir örneğini oluşturmaktadır. O anda Ömer'in ruhu, utanç verici suçun altında öylesine ezilmiştir ki, bu ahlaki kirlenme tiksinti verici bir tere ve yağa dönüşmüştür. Bu ter ve yağ, Ömer için bir anlamda onur kaybı olarak görülmelidir. Sonrasında Ömer'in mağazadan kaçıp dar ve dik bir yokuşta bahçe duvarına yaslandığında, göğsünün sol tarafının uzvi bir acı ile burkulması, çaresizliğin ve iradesizliğin etkisiyle çorabı o terli avucunun içinde somutlaşmış bir paçavraya dönüştürmüştür. Bundan dolayı Ömer'in çorabı fırlatıp atması, kendi kötülüğünden, kendi ruhundan yayılan o boğucu çaresizlik kokusundan kurtulma çabasıdır.

Ömer'in ahlaki düşüşünün ve çaresizliği, veznedar Hafız'ı işlediği suç üzerinden tehdit edip ondan şantajla para aldığı sahnede (Ali, 2020, s. 182) zirveye ulaşmıştır. Ömer asıl amacının bu olmadığını, çaresizliğin onu söz konusu davranışa sürüklediğini düşünmekle birlikte o parayı cebine koyduğundan itibaren, her adımında duyduğu paraların hışırtısı bir pisliğe dokunuyormuş gibi içini gıdıklamaya ve ruhunu zehirlemeye başlamıştır (Ali, 2020, ss. 185-186). Aslında burada uyarılan ve iğrenmekte olan Ömer'in cildi değil, ahlaki pusulasıdır. Dolayısıyla Ömer yaşadığı bedensel ve ahlaki tiksintiden kurtulabilmek için, parayı zehirli ve kokuşmuş bir nesne gibi Nihat'ın evinin kapısının altından içeri atar. Ömer'i bu eyleme iten şey bir fedakârlık, Nihat'ın düşüncelerine duyduğu saygı veya yardımseverlik değil, kendi eyleminin yarattığı ahlaki suçluluk duygusundan uzaklaşma ve psikolojik bir arınma çabasıdır. Nitekim Ömer'in parayı layık gördüğü Nihat'ı da kendisinden kötü durumda görmesi nedeniyle Nihat'a devrederek rahatlama refleksi göstermiştir.

Bu eylemin ardından Ömer, kendi ruhunun pisliğini o kadar net bir şekilde fark eder ki bu pisliğin ifşa olacağını ve Macide tarafından sezileceğinden dolayı dehşete düşer. Koku metaforları

bağlamında sezgisel tespit yoluyla ifşa olacağını düşünerek, kendisinden yayılan çaresizlik ve yozlaşma kokusunun Macide tarafından ahlaki bir tiksinti ile karşılanacağından korkmaktadır. Nitekim hissedilen korku ve ahlaki pisliklerden dolayı Macide'ye sığınırken, daha önce söylediği “Yalnız benden nefret edersin, tiksindirsin, korkarsın” (Ali, 2020, s. 151) ifadesi ile kendi ahlaki düşüklüğünün kendinde yarattığı ahlaki ve fiziksel tiksintiyle suçluluk duygusunu dışa vurmaktadır.

Özetle, Ömer'in ahlaki düşüşü, Ömer'in büyük ve soylu ideallerin altında ezilmesinden kaynaklanmamaktadır. O, bizzat kendi eylemsizliğinin, sorumluluktan kaçışının ve gündelik çaresizliklerinin kısacası kendi akasia'sının sonucunu yaşamıştır. Sabahattin Ali, bu iradesizliği ve ahlaki düşmüşlüğü soyut bir tahlille anlatmakla yetinmeyerek, bu durumu yağlı terler, külbastı kokulu boğucu mekânlar, çirkefe bulaşmışlık hissi ve bedensel felç anları ile açık bir “bilişsel poetika” ile somutlaştırmıştır. Ömer'in “içindeki şeytan” aslında kendi vücudundan taşan o dayanılmaz çaresizlik ve iradesizliğin kokusundan başka bir şey değildir.

3. MEKÂNLARIN KOKUSAL ATMOSFERİ

Modern edebiyat eleştirisinde mekân, olay örgüsünün gerçekleştiği pasif ve sınırları belirli bir dekor olmaktan çıkmıştır. İnsan zihni kavramsal bölgelere doğru genişlerken ahlak, yozlaşma ve sahtelik gibi soyut ve sınırları belirsiz olguları zorunlu olarak iç-dış, açık-kapalı, aydınlık-karanlık gibi somut uzamsal deneyimlerle eşleştirmek suretiyle bilişsel bir haritalama yapmaktadır (Altun & Duman, 2025b, s. 1617). Bilişsel yaklaşımlara göre mekânlar, bireylerin kültürel ve bilişsel modelleri aracılığıyla o mekânlara atfettiği değerleri kokular üzerinden taşımakta ve zihinsel haritalamayı mümkün kılmaktadır (Arslan & Güçlü Demir, 2025, s. 11). Tarihsel koku sosyolojisi çalışmalarında, havalandırması yetersiz hastane veya hapisane gibi kapalı mekânların ve atık barındıran alanların yaydığı kötü kokular (miyasma), fiziksel enfeksiyonun yanı sıra sosyal bozulmanın da bir ölçütü olarak görülmüştür (Corbin, 2007, s. 71). Sınırları belirsizleşmiş ve çürümeye yüz tutmuş maddelerin oluşturduğu atmosferler de insan zihninde hastalık ve yozlaşma algısı yaratmaktadır (Corbin, 2007, s. 39). Bu bedenleşmiş biliş ekseninde bir edebî metinde karakterin içinde bulunduğu mekân, onun ideolojik tutumunun veya ahlaki duruşunun yansıması olarak görülebilir. Öte yandan toplumsal hiyerarşilerin koku üzerinden inşa edilişi, George Orwell'in alt sınıfların koktuğuna dair tespitiyle bir nevi sosyolojik formül hâline gelmiştir (Classen vd., 2003, s. 166). Orwell, ırk veya din nefretinin aşılabileceğini ancak sınıflar arası fiziksel iğrenme ve tiksinti duygusunun aşılamaz bir sınır olduğuna işaret etmektedir (Classen vd., 2003, s. 166). Bu romanda ise söz konusu formül yazar tarafından tersine çevrilmiştir. Yazarın merkeze aldığı kokuşmuşluk, alt sınıflara değil, toplumun elitleri olarak görülen yazar ve akademisyen geçinen kişilere yöneltilmiştir. Onların toplandığı veya bulunduğu kapalı ve loş mekânlar, savundukları yüksek fikir ve ideallere tezat oluşturacak biçimde insanların üzerine yapışan, boğucu ve ahlaki bir çöküntüyü işaret eden koku alanlarına dönüşmüştür.

Öte yandan Bachelard'ın mekâna dair yaptığı analizler, mekân çalışmaları belirleyici olmuştur. Bachelard, *Mekânın Poetikası* adlı eserinde yaşanan mekânın insan psikolojisi ve hayal gücü için yaptığı tespit oldukça dikkat çekicidir: “Çünkü ev, bizim dünyadaki köşemizdir. Çok kez

söylendiği gibi, ilk evrenimizdir. Ev, gerçek bir kozmostur.” (2014, s. 34). Bachelard’a göre hayal gücünün kavradığı mekân, geometricinin ölçümüne ve düşüncesine teslim edilmiş kayıtsız bir mekân olarak kalamaz; o, hayal gücünün tüm taraflılıklarıyla yaşanmış bir mekândır (2014, s. 28). İnsan varlığı, bir sığınak bulduğunda hayal gücü derhal çalışmaya başlar, ele gelmez gölgelerden duvarlar örer ve kendi içselliğini koruma altına alır (Bachelard, 2014, s. 35).

Bachelard’ın bu derin fenomenolojik şablonu romana uygulandığında, romandaki karakterlerin ahlaki ve entelektüel durumlarının doğrudan doğruya bir mekân patolojisi hâlinde yansıdığı görülmektedir. Bachelard, mutlu ve sağlıklı bir evin poetikasını kurarken, evi dikey bir varlık olarak hayal etmektedir. Ev, aşağıdan yukarıya yükselmekte ve dikeyliği yönünde farklılaşmaktadır (Bachelard, 2014, s. 48). Bu dikey yönelimde tavan arası aklın ve mantığın aydınlık bölgelerini temsil etmekteyken mahzen derinliklerin, yeraltı güçlerinin ve akıldışılığın karanlık varlığıdır (Bachelard, 2014, ss. 48-49). Nitekim romanda sahte aydınların toplandıkları yerlerin de insanı ezen mekân tarzı olduğu göz önüne getirildiğinde Bachelard’ın yaptığı açılımın romanda karşılık bulduğu görülür.

Roman boyunca sahte aydınların toplandığı meyhaneler, barlar ve evler ahlaki manada birer batakhaneyi andıracak koku düzleminde inşa edilmiştir. Macide’nin, kocasının arkadaşlarının karakterlerini fark ettiği bar sahnesi, mekânın ve o mekânı dolduran karakterlerin yaydığı kokularla okuyucuda yoğun bir ahlaki bulantı ve tiksinti yaratmaktadır. Macide, bulunduğu ortamın sahteliğinden ve Profesör Hikmet gibi karakterlerin kötü kokulu nefesinden kaçmak ve biraz olsun ferahlamak için barın tuvaletine gittiğinde keskin bir idrar kokusu ile karşılaşmıştır (Ali, 2020, s. 192, 219). Buna ek olarak tuvalette kendisini sıkıştıran İsmet Şerif’in ağzının da önceden belirtildiği gibi kokması, mekânın pisliği ile sahte aydınların içsel çürümesinin birleşmesini ve bunun sonucu olarak da ahlaki yozlaşmanın sınırları aşan sızıntısını göstermektedir. Bu kişilerin toplandığı mekânın ruhu besleyen kültürel bir mahfil değil de insanın bedensel ifrazat kokularının yoğunlaştığı bir alan olarak kurgulandığı görülmektedir. Söz konusu mekânlardan bahsederken Korkmaz da mekânlarla ilgili olarak insanı ezen, Ömer’in kendisi ve dünya ile çıkmazlarını yansıtan labirent temalı dar mekânlar olduğu tespitini yapmaktadır (1991, s. 268).

Öte yandan, Ömer’in yaşadığı mekân da kendi sınıfsal düşüşünü ve çaresizliğini yaşadığı mekânlar da göstermektedir. Bu mekânlar yoksulluk ve terk edilmişliğin kokusuyla nitelendirilmiştir. Ömer ile Macide’nin sığındığı pansiyonun dar ve ışıksız merdivenlerini çıkarken hissettikleri senelerden beri güneş görmeyen yerlere mahsus garip bir küf kokusu ile eski ve kirli eşya kokuları, iki Rum terzinin yemek yaptıkları zaman kokusunun dünyayı kaplaması gibi betimlemeler (Ali, 2020, s. 110) parasızlığın ve çaresizliğin eşyaların üzerine sinmiş ağır kokularını vurgulamaktadır.

Şehrin sokakları bile Macide için yaşanmaz bir yer hâlini aldığı anda, burnuna vuran şeftali kokusu, tuhafiyecinin naftalini, kızarmış çiroz kokusu ve yanmış benzin dumanları Macide’nin yaşadığı kalabalığa olan yabancılaşmasını ve varoluşsal bunalışını gösteren bir kokusal işkence unsuruna dönüşmektedir (Ali, 2020, s. 226). Modern şehir ve şehrin sakladığı yozlaşmış ilişkiler ağı, ruhları kirleten bir koku bulutu gibi Macide’nin üzerine çökmüştür.

Buna karşılık oluşturacak biçimde, Macide'nin henüz Ömer'in iradesizliğine teslim olmadığı zamanlarda o buluştukları deniz kenarı ve açık mekânlarda görüştikleri anlar metnin atmosferini keskin biçimde değiştirmektedir. Ömer ile Macide birlikte tabiata ulaştıkları zaman sahteliklerden arınmış, denizin rüzgârı ve yosun kokusu ile karşılaşmaktadırlar. Bu açık mekân ve temiz koku; temizliğin, dürüstlüğün, iyiliğin kokusunu oluşturmaktadır.

Kısacası, edebî ve felsefi açıdan Sabahattin Ali, *İçimizdeki Şeytan* romanında sahte aydınların ideolojik düşkünlüğünü anlatırken mekân poetikasıdan da yararlanmıştı. Karakterlerin öne sürdükleri yüce fikirlerin ahlaki ve ontolojik düzlemleri içinde bulundukları düzlemler; adeta yuvalandıkları kapalı, insanı ezen, tütün, idrar ve küf kokan labirentlere gömülmüş durumdadır. Bilişsel ve mekânsal bağlamda bu roman, yalanın ve sahteliğin mekânsal koku atmosferi bağlamında nasıl inşa edildiğini ve kullanıldığını açıkça göstermektedir.

4. AHLAK PUSULASI BAĞLAMINDA SEZGİSEL TİKSİNTİ

Geleneksel epistemoloji, insanın hakikati ve ahlaki doğruları muhakeme ve diyalektik yoluyla bulduğunu öne sürmekle birlikte modern bilişsel teoriler, zihnin anlamlandırma süreçlerinin yaşantıya dayalı ve somut deneyimlerin de katıldığı daha karmaşık bir yapı olduğunu göstermektedir. Buna ek olarak Sperber ve Wilson'a göre metafor farklı veya sıra dışı bir kavram olarak değil, günlük dilin devamlılığını sağlayan bir olgudur (Altun & Duman, 2025b, s. 1618). Öte yandan etkileşim teorisinin kurucularından Black'in modellemelerinde kelimeler veya kavramlar tek bir anlam bağı değil, bir anlam ağı oluşturmaktadır (Altun & Duman, 2025a, s. 1603). Bu düşünceden hareketle ahlaki yozlaşma ve sahtekârlık karşısında duyulan sezgisel tiksinti duygusu da zihindeki bu tarz bir anlam ağı ve alanı üzerinden bedensel bir alarm sistemine dönüşmektedir. İnsan, karşısındaki kişinin ahlaki zaafalarını ve yalanını sadece zihinsel yetenekleriyle değil, Mina Urgan'ın da hatıralarında işaret ettiği gibi sezgisel kapasite aracılığıyla teşhis etmekte ve hatta fiziksel ihtiyaçlarına dahi bu doğrultuda yön vermektedir.

Mina Urgan'ın *Bir Dinozorun Gezileri* adlı eserinde Urgan, kendi iştahından ve oburluğundan bahsederken ara sokaklarda, yağmur altında berbat midye tavaları rahatlıkla yiyebilmesine rağmen, zenginlerin gittikleri lüks lokantalarda iştahının aniden kesildiğini ifade etmektedir. (Urgan, 1999, s. 24). Urgan'a göre, Urgan'ın iştahını kaçıran, ablak yüzlü göbekli adamlar ve fazlasıyla süslü rüküş kadınları gördüğü zaman hissettiği sınıfsal ve ahlaki iğrenmedir. Bu somut örnekten de anlaşılabilirce üzere ideolojik ve ahlaki tiksinti, zihinden önce midede başlamaktadır.

Sabahattin Ali'nin romanlarında bu sezgisel ve duygusal tiksintinin en acımasız hedefi olan sahte aydın tipolojisinin bu derece bedensel iticilik ve buna dair anlam alanı yaratmasının nedenini anlamak için Türk modernleşme tarihindeki sosyolojik ve psikolojik kırılmaları incelemek gerekmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun geleneksel toplumsal yapısında, merkeze yerleşen üst sınıfların ve kendini seçkin gören aydın zümresinin halk kültüründen koparak alt sınıfları reddedişi, Osmanlı sanat ve ticaret sınıfının "esnaf-ı suk ve sair erazil ve esafil-i nas" olarak adlandırıldığı görülmektedir (Mardin, 1991, s. 58). Bu yabancılaşma, halktan uzaklaşmaya dönüşmüş ve aydınların kendi kültürel köklerinden kopmasıyla sonuçlanmıştır. Recaizade Mahmut Ekrem'in Türk edebiyatına kazandırdığı "Bihruz Bey" karakterinin en dikkat çekici yanı Batı uygarlığının

maddî yanına aşırı tutkun olmasıdır ve bu durum dönemin seçkinlerin halktan kopuşunu açıkça ortaya koymaktadır (Mardin, 1991, s. 39). Bihruz Bey'in dahil olduğu alafranga tipin Cumhuriyet dönemindeki varisleri olanlar da Batı'nın felsefî ve bilimsel özünü anlamak yerine sadece bu felsefenin süslü kelimelerini, ifadelerini, giyimini ve şekilci tutumunu kopyalamışlardır. Çünkü dönemin sahte aydınları bütün dünyada olduğu gibi batılılaşmak zorundalardı ve bu yolda gitmeyenler varlıklarını yitirmekte ve yok olmaktaydılar (Berkes, 2005, s. 27). Söz gelimi Hüseyin Cahit de bu durum karşısında “şurada, yanı başımızda bütün uygarlığı kendinde toplayan Batı uygarlığı duruyor; yaşama, özgürlük, sanat ve refah orada... Bizse burada çöküntü ve küçültülme içinde, boyunduruk altında yaşarken” ifadeleri ile hissedilen o aşağılık kompleksinin ve çaresizliğin portresini çizmiştir (Berkes, 2005, s. 382). Oysa bu yazarlardan önce Cevdet Paşa'nın *Târîh-i Cevdet*'inde tarih felsefesinde asıl anlatılmak istenen, Osmanlı Devleti'nin yaşamasının ne yeniliklere karşı körcesine direnme ne de Batı'nın körü körüne taklidiyle sağlanacağıdır (Berkes, 2005, s. 234).

Buna karşılık tarihin bu ciddi uyarısına rağmen sürdürülen taklitçilik, dönem aydınlarının zihinlerinde ciddi bir zihinsel hazımsızlık ve karakter zafiyetlerine dönüşen hasarlar bırakmıştır. Nitekim Celal Nuri, entelektüel hayatımızın ezberlenmiş nakli bilgilerden oluştuğunu şu cümlelerle ifade etmiştir:

Çin'de yazı ve okumada her kim daha muktedirse o daha büyük mandarin olurmuş, bizde de 'menkulat'ı her kim daha çok bilir ve ezberlerse en büyük adam o oluyordu. Avrupa laboratuvarında spectroscope ile gök cisimlerinin kimyevi terkiplerini tetkik eder, çivi yazısını sökerken, bizim 'allâmeler' haşiyeleri ezberliyor, İbn Arabî'nin kendisinin bile yazdıktan sonra anlayamayacağı Fusus ve Fütuhat'ını tetkikle uğraşırlardı. Bu naklî bilgiler bir vampir gibi beynimizi kavramıştır. Metoddan, hatta taklit gücünden yoksunuz. (İleri, 1912, s. 402)

Benzer şekilde Ülken'in işaret ettiği üzere Avrupa'da nakli bilgilerle uğraşan kişilere dilettante denmekte ve beğenilmeyen bir zümre olarak gösterilmekteyken bizde dilettante'lere denk görülen hezarfen'lik makbul ve her gencin olmak istediği seçkin kişiler olarak görülmektedir (1992, s. 362).

İçimizdeki Şeytan'da Macide ve Bedri gibi sağduyulu, dürüst ve kendi kökleriyle barışık karakterlerin, karşısındaki aydınlara bakarken hissettikleri o rahatsızlık karakterlerin savundukları fikirler ile ahlaki eylemleri arasındaki çelişkilerden kaynaklanmaktadır. Buradan hareketle Korkmaz da Sabahattin Ali'nin romanlarındaki karakterleri incelerken *İçimizdeki Şeytan*'daki İsmet Şerif, Profesör Hikmet ve Nihat karakterlerini dejenere tipler olarak kategorize etmiş; büyük insanlık idealinden bahseden bu karakterlerin daha sonra bir içki masasında pek samimi oldukları arkadaşları Ömer'in eşi Macide'ye sarkıntılık etmesini sebep olarak göstermiştir (1991, s. 282).

Yazar, bu insanların içsel çürümüşlüğü, bencilliklerini ve entelektüel sahteliklerini okura yansıtmak için olay örgüsünün yanı sıra mekânı da aktif bir şekilde, boğucu bir metafor hâlinde kullanmıştır. Bu karakterlerin içinde yaşadıkları, didaktik konuşmalar yaptığı ve davalarını tartıştıkları yerler daima ince, karanlık dehlizlerle çevrili iğrenç ve korkunç bir ev olarak betimlenirken bu ev; birinci anlamda dünyayı, ikinci anlamda insan vücudunu ve üçüncü anlamda ise bütün bir hayatı ve onun klişeleşmiş birer imajını temsil etmektedir (Korkmaz, 1991, s. 269).

Dilde kokuları ve ahlaki yargıları tespit ve tarif etmek her zaman kolay olmadığından bu soyut duygular kimi zaman algılayabildiğimiz diğer duyusal özelliklere de başvurulabilir. Başvurulan bu

duyu çoğunlukla dokunma duyusudur ve sıcak, soğuk gibi örnekleri de bulunmaktadır (Martina, 2023, ss. 1044-1045). Sabahattin Ali de sahtekârlığın ve ikiyüzlülüğün tiksindiriciliğini karakterlerin bedenlerinden, mide usaresi esintilerinden ve bulundukları mekânlardaki kötü kokular ve cıvık terlemelerden hareketle okurun algılarını şiddetle harekete geçirmektedir.

Kısacası, karşısındaki sahte aydınlara ve salt nakli bilgilerle beyni uyuşmuş kişilere karşı duyulan sezgisel tiksinti, entelektüel bir yetersizliğin, mantıksal bir karşı argüman üretemeyişin değil, bilakis saf ve bozulmamış bir ahlaki pusulanın tepkisidir. Yazar, romanında sahte aydınları hedef aldığı kısımlarda hakikatin bu kişilerin tekelinde olmadığını, öne sürdükleri düşüncelerin yalan olduğunu ifade etmiş, herhangi bir diyalektik kanıtı veya bilgiye yer vermeden doğrudan doğruya ahlaki sezgilerin bedensel metaforlarını kullanarak yer vermiştir.

SONUÇ

İçimizdeki Şeytan, Türk edebiyatında nadir görülen bir duyuşal poetika ve somutlaştırılmış, bedenleştirilmiş felsefi bir düşünce olarak yapılandırılmıştır. Yazar, sahte aydınlara Türkiye'nin modernleşme sürecinde kendi toplumuna ve ahlaki köklerine yabancılaşmış zihniyetini, fikirlerin ve mekânların kokusu aracılığıyla çarpıcı bir biçimde ortaya koymuştur. İkiyüzlülüğün, ihtirasın ve menfaatperestliğin yarattığı ahlaki kirlenme, romanda epistemolojik düzeyde ele almakla kalınmamış, mide usaresi, cıvık ter, anason, küf, keskin idrar kokusu gibi unsurlar yardımıyla bedenselleşmiştir. Yazar, bu kokuşmuşluğu aktarırken ideolojik bir yargılamadan ziyade doğrudan estetik ve biyolojik bir tiksinti mekanizmasını harekete geçirerek kötü olanın kötü koktuğu şeklindeki evrensel algıyı modern edebiyatın merkezine taşımıştır.

Öte yandan yalnızca cemiyete tepeden bakan sahte aydınlara trajedilerinden başka bu kişilerin eylemsizliğini, tembelliğini ve hakikatle yüzleşme cesaretsizliğini "içimizdeki şeytan" gibi mistik ve soyut bir bahanenin arkasına gizlemeye çalışan bireyin çaresizliği de aynı duyuşal iğrenme mekanizmasıyla gözler önüne serilmiştir. İnsanın ahlaki zaaflarının sorumluluğunu üstlenmekten kaçınması, iradesini felç ederek onurunu ayaklar altına alacak yollara sapması, insanın ruhunda yaralar açarak çaresizlik kokusu olarak kişinin gözeneklerinden dışarı sızmaktadır. İradenin felç olduğu, aklın ve vicdanın susturularak en ilkel hayatta kalma güdülerinin ve hırsların esiri olduğu anlarda vücut isyan ederek, insanın kendi eylemsizliğinden duyduğu rahatsızlığı fiziksel terleme ve tiksinti hissiyle dışa vurmaktadır. Yazar, büyük ideolojik krizleri ve felsefi buhranları, bir mağazada hırsızlık yapmaya kalkışan yahut iş arkadaşına şantaj yapan bir adamın avucunda biriken cıvık ve yağlı terin rahatsız edici fizyolojisiyle göstererek insanın kendi aczinden ve yalanından kaçamayacağı gerçekliğini ortaya koymuştur. Sonuç olarak insanın içinde metafiziksel olarak bir şeytan yoktur, yüzleşmekten korkulan, iradesizliğin yaydığı o boğucu koku vardır.

İşaret edilen bedensel iticilik, yalnızca bireylerin fizyolojik ifrazatlarıyla sınırlı kalmamış, fikir üretip beraber oldukları fiziksel mekânların dokusuna da sinmiştir. Aydınların, halkın gerçekliğinden, memleketin toprağından ve tabiatın saflığından koptukça içine hapsoldükleri loş, tütün ve küf kokulu labirentvari mekânlar; sahte aydınlara içine sürüklendikleri o kısır ve yapay dünyanın mimari izdüşümünü oluşturmaktadır. Kapalı kapılar ardında, birbirine düşman ve aynı

zamanda birbirlerine muhtaç, toplumsal üretimden kopuk ve asalak bir yaşam süren zümre hâlinde yaşayan bu kişiler, açık havanın, aydınlığın ve dürüstlüğü olduğu yerlerde yaşamazlar. Ürettikleri fikirler, dünyanın gerçekleriyle sınanmadığı, bir tecrübe alanından geçmediği için bir anlam yaratmaz; bu yüzden havalandırılmayan, rutubetli odalar gibi kendi içlerine doğru çürür ve entelektüel manada küfe dönüşür. Modern kentin, şekilci ve çıkarıcı bir medeniyet anlayışının yarattığı o suni ve boğucu atmosfer; naftalin, yanmış benzin, keskin anason ve idrar kokularının birbirine karıştığı bir kaos olarak betimlenirken, bu durumun topluma vaat edebileceği şeyin de bu suni ve ahlaki kir olduğu sezgisel yolla okura aktarılmaktadır.

Tüm bu ideolojik sahtekârlığın, iradesizliğin ve mekânsal kokuşmuşluğun karşısında yer alan sağduyu ve ahlaki temizlik ise, doğruyu ve yanlış ayırt etmek için uzun muhakemelere ihtiyaç duyulmadan sezgisel bir tiksinti ile gerekli tepkiyi göstermiştir. Kelimeler her türlü ahlaki çirkefi saklayan bir maske olarak kullanılsa da bedenden ve mekândan yayılan ifrazat ve kokular, insanda bir iğrenme yaratmakta ve dolayısıyla durumun ahlaki teşhisini ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, *İçimizdeki Şeytan* romanı; yalanın, cehaletin ve ahlaki çürümenin kelimelerle değil, bedensel bir farkındalık ve sezgisel bir tiksintiyle hem fark edilebileceğini hem de ifşa edilebileceğini göstermektedir. Roman fikirlerin, ideolojilerin ve teorilerin havada asılı kalmadan etten ve kemikten süzülmesiyle karakterlerin kendi ahlaki değerlerini ortaya koydukları bir sahneyi oluşturmaktadır. Sabahattin Ali, toplumsal yozlaşmayı kelimelerin aldatıcı yönüyle değil; koku ve hissiyatın açıklığı ile keskinliği yardımıyla hakikatin herhangi bir şekilde gizlenemeyeceğini okura anlatmıştır.

KAYNAKÇA

- Ali, Sabahattin (2020). *İçimizdeki Şeytan*. (6. baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Altun, Arif Ozan ve Duman, Mehmet Akif (2025a). Metafor Teorileri I. S. İlhan, A. Abbasov, H. Koç, T. Demir, & R. Baytin Alacı (Ed.), 5. *International Üsküdar Scientific Research Congress: Tam metin kitabı* içinde (s. 1601-1616). Ankara: İKSAD Yayınevi.
- Altun, Arif Ozan ve Duman, Mehmet Akif (2025b). Metafor Teorileri II. S. İlhan, A. Abbasov, H. Koç, T. Demir, & R. Baytin Alacı (Ed.), 5. *International Üsküdar Scientific Research Congress: Tam metin kitabı* içinde (s. 1617-1636). Ankara: İKSAD Yayınevi.
- Arslan, Fatih ve Güçlü Demir, Aybüke (2025). The Literary Construction of Cognitive Perception: Metaphors of Smell. *Journal of Poetry Therapy*, 1–14.
- Bachelard, Gaston (2014). *Mekânın Poetikası*. (Çev. Alp Tümertekin), (2. baskı), İstanbul: İthaki Yayınları.
- Berkes, Niyazi (2005). *Türkiye’de Çağdaşlaşma* (7. baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Classen, Constance vd. (2003). *Aroma: The Cultural History of Smell*. Taylor & Francis.
- Corbin, Alain (2007). *Kokunun Tarihi*. Ankara: Dost Kitabevi.
- Haidt, Jonathan (2003). The Moral Emotions. R. J. Davidson, K. R. Scherer, H. H. Goldsmith (Ed.), *Handbook of Affective Sciences* içinde (s. 852-870). Oxford: Oxford University Press.

- Hutcherson, Cendri A. ve Gross, James J. (2011). The Moral Emotions: A Social- Functionalist Account of Anger, Disgust and Contempt. *Journal of Personality and Social Psychology*, 100 (4), 719-737.
- [İleri], Celal Nuri (1912). *İttihad-ı İslâm*, İstanbul: Yeni Osmanlı Matbaası.
- Korkmaz, Ramazan (1991). *Sabahattin Ali-İnsan ve Eser* [Doktora Tezi]. Elâzığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Lakoff, George ve Johnson, Mark (1980). *Metaphors We Live By*. The University of Chicago Press.
- Lang, Jun, vd. (2025). Beyond Smell: Rethinking the Figurative Force of Olfactory Language. *Corpus Linguistics and Linguistic Theory*.21(0), 1-29.
- Mardin, Şerif (1991). *Türk Modernleşmesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Martina, Giulia (2023). How We Talk about Smells. *Mind & Language*, 38(4), 1041-1058.
- Miller, William Ian (1997). *Anathomy of Disgust*. Harvard University Press.
- Molacı, Melike (2018). Aristoteles'in Etik Görüşü. *Medeniyet ve Toplum*, 2(1), 37-57.
- Moran, Berna (1977). Alafranga Züppeden Alafranga Haine, *Birikim*, 27, 6-17.
- Ozan, Vedat (2016). *Kokular Kitabı*, İstanbul: Everest Yayınları.
- Steen, Gerard J. (2023). *Slowing Metaphor Down: Elaborating Deliberate Metaphor Theory* (C. 26). John Benjamins Publishing Company.
- Uğur Çerikan, Fidan (2020). İlkelden Moderne Kokunun Tüketimi ve Türk Kültüründeki Yansıması. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 1(48), 394-408.
- Urgan, Mina (1999). *Bir Dinozorun Gezileri*. (48. baskı), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ülken, Hilmi Ziya (1992). *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, (3. baskı), İstanbul: Ülken Yayınları.

OKTAY YİVLİ

Kırk Yama

AŞK, EDEBİYAT ve ÖTEKİ ŞEYLER

Günce Yayınları

Mahmut Babacan

Üniversiteler İçin

Türk Dili Kompozisyon Bilgileri

Günce Yayınları

8. BASKI

Başka Bir Tarih Hayal Etmek

TÜRK EDEBİYATINDA ÜKRONYA

MURAT GÜR

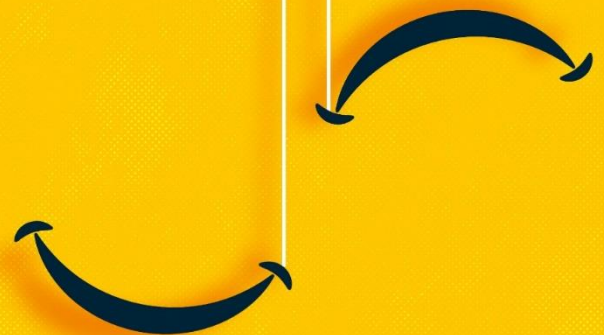

Günce Yayınları

DR. MUSA ERASLAN

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK ŞİİRİNDE

MİZAH VE İRONİ

Günce Yayınları